

Heikki Kerkkänen

Maahanmuuttajakoordinaattori
Lohjan kaupunki, hyvinvointitoimiala
heikki.kerkanen@lohja.fi

Kotoutuminen tapahtuu aina paikallistasolla

Avainsanat: kotouttaminen, sosiaalityö, soteuudistus

Kotouttamistoimia suunniteltaessa on huomioitava kunkin henkilön lähtötaso ja elämäntilanne. Sama toimintamalli ei sovi kaikille. Sosiaalipalveluiden rooli kotoutumisen edistämässä on merkittävä, ja siksi sosiaalipalveluiden järjestämistä vastuuta uudistettaessa on huolehdittava siitä, että henkilöstömitoituksesta huolehditaan asianmukaisesti.

Kotoutuminen on muutakin kuin työllisyyttä

Usein kotoutuminen ymmärretään ainoastaan työikäisten maahanmuuttajien työllisyyden edistymisenä. Se ei kuitenkaan ole sitä kotouttamislaissakaan. Työllisyys on yksi tärkeä kotoutumisen osa-alue mutta ei ainut, eikä työllistyminen ole synonyymi kotoutumiselle.

Oman työni näkökulmasta kaikkein tärkein asia ihmisen kotoutumisessa on se, että hän osaa toimia itsenäisesti omassa elinympäristössään ikäkauttaan vastaavalla tavalla. Kaikkea ei tarvitse tietää, mutta tärkeää on se, että ihminen löytää jonkin kiintopisteen, osaa hakea tarvitsemansa tiedot oikeista, luotettavista lähteistä eikä jää tyhjän päälle silloin, kun hän apua tarvitsee.

Ihmisen pitää oppia hoitamaan lukuisia eri asioita. Nämä asiat liittyvät niin omaan asuntoon ja sen käyttöön, bussiaikatauluihin, terveyden edistämiseen ja terveydenhuollos-

sa asioimiseen, vapaa-ajan toimintamahdollisuuksiin, lasten asioihin päiväkodissa ja koulussa, viranomaispäätösten ymmärtämiseen, omiin raha-asioihin ja kaikkeen päivittäiseen toimintaan.

Viimeisin kotoutumisen kokonaiskatsaus tarkastelee viittä kotoutumisen osa-alueita: hyvinvointia (esimerkiksi asumisolot), koulutusta ja osaamista, yhteiskunnallista osallistumista, kaksisuuntaista kotoutumista (esimerkiksi valtaväestön asenteet eri vähemmistöryhmiä kohtaan) ja työllisyyttä.

Kotouttamispolitiikan ideaalitalanne väestötasolla on se, että nämä nämä kotoutumisen osa-alueet eivät pysyvästi poikkeaisi eri kieliryhmien kesken. Tätä ideaalitalaa tuskin saavutetaan koskaan jo siitä syystä että ihmisten maassaoloajat vaihtelevat. Ei voi olettaa että vasta maahan tulleet voisi tuosta vain työllistyä, saada C1-tason kielitaitoa tai hankkia tutkintoa. Kaikessa yhteiskunnallisia kehityskulkuja koskevassa tiedossa tärkeää onkin tehdä asianmukaiset vakioinnit ja pidemmän aikavälin tarkastelut: pelkkä yhden vuoden tilanteen tarkastelu ei anna kuvaa siitä, mihin suuntaan yhteiskunnallinen kehitys on kulkemassa.

Kotouttamista koskevien toimien voi katsoa onnistuneen, jos indikaattorit kohenevat vuosien saatossa. Jos ne junaavat paikallaan tai heikkenevät, on selvítettävä mistä tämä johtuu.

Kun otetaan tavoitteeksi ihmisen tietotaitojen vahvistuminen, on tavoitteiden oltava realistisia ja kunkin ihmisen lähtötasot huomioivia. On vahingollista olettaa, että jokaisen pitäisi saavuttaa kolmessa vuodessa samoilla toimenpiteillä sama tietotaitojen taso. Yksi ihminen saattaa vuodessakin oppia ja sisäistää varsin paljon asioita, jos hänellä on entuudestaan paljon koulutusta, jos perhetilanne mahdollistaa täysipainoisen opiskelun ja jos henkilöllä on kyky keskittyä ja sitoutua pitkän tähtäimen suunnitelmiin. Toinen henkilö saattaa tarvita vahvaa ohjausta vielä viiden vuoden maassaolon jälkeenkin, jos etenemistä hidastaa jokin perussairaus, vamma tai trauma ja jos henkilö on maahan tullessa täysin luku- ja kirjoitustaidoton eikä ole käynyt lähtömaassaan mitään kouluja.

Kolme kotoutujien ryhmää: peruskotoutujat, hitaat kotoutujat sekä korkeasti koulutetut

Koen että suomalainen palvelujärjestelmä toimii tällä hetkellä parhaiten peruskotoutujien kohdalla. Peruskotoutujalla tarkoitetaan aikuisten kohdalla perustervettä työkäistä henkilöä jonka kotoutumisprosessi käynnistyy työvoimapoliittisella kotoutumiskoulutuksella verrattain pian, ja joka on sen verran perusterve ja koulutusta omaava, että hän myös pysyy kurseilla, viihtyy niillä, ei ole paljoa poissa ja pystyy rakentamaan jonkinlaista pitkän aikavälin suunnitelmaa. He tuntuvat selvästi hyötävän heille tarjotuista palveluista toisin kuin "hitaat kotoutujat" jotka ovat vaarassa pudota tai korkeasti koulutetut, joille tarjotut palvelut eivät aina vastaa sitä osaamista jota heillä jo entuudestaan on.

Kokemukseni "hitaiden kotoutujien" kohdalla on se, että näitä henkilöitä kyllä pystyisi tukemaan, mutta pelkät lakisääteiset julkiset peruspalvelut eivät tähän taivu. Kotoutumisesta saattavat hidastaa vaikea traumatausta, perhetilanne, olematon koulutusta, yksinäisyys ja monisyiset elämänkulussa kohdatut kivikot jotka ovat luoneet henkilölle elämänhallinnan haasteita.

Monet työkäiset "hitaat kotoutujat" ovat käyneet työvoimapoliittisissa koulutuksissa, mutta opinnot eivät syystä tai toisesta etene. Poissaoloja tulee paljon. Joillakin tapahtuu keskeyttämisä. Ongelmiin puuttumista saattaa vaikeuttaa se, että vaikeudet ja poissaolot koulutuksessa eivät tule ollenkaan niiden tahojen tietoon, joilla olisi mahdollisuus kartoittaa tukimahdollisuuksia ja ottaa ongelmia asiakkaan kanssa puheeksi. Oppilaitos saattaa ilmoittaa ongelmista ainoastaan TE-toimistolle, ja vasta siinä vaiheessa kun keskeyttäminen on ainut vaihtoehto. Sosi-

aalitoimelle tieto oman asiakkaan tilanteesta saattaa tulla vasta sen jälkeen kun oikeus työmarkkinatukeen on TE-toimiston keskeyttämisspätöksen jälkeen katkennut ja KELA on tehnyt ilmoituksen henkilöstä sosiaalitoimeen.

Osalla tietotaitojen kehittymistä hidastaa se, että he eivät ole TE-toimiston asiakkaita ollenkaan eivätkä näin ollen kotoutumiskoulutuksissakaan tai muissa työvoimapoliittisissa toimenpiteissä. Pitkät ajat työvoiman ulkopuolella hidastavat kielen ja yhteiskuntataitojen oppimista. Työvoiman ulkopuolella on paitsi kotiäitejä, myös pitkäaikaisairaita, vammaisia ja työkyvyttömiä henkilöitä sekä ikäihmisiä, joiden kotoutumisen edistäminen on kokonaan kunnan vastuulla. Näille ryhmille pystyy periaatteessa järjestämään kurssuja opetusministeriön "uusi maahanmuuttajakoulutus"-rahoituksella vapaan sivistystyön puitteissa. Haasteena on ennen korona-aikaa ollut tällaisten sairaiden henkilöiden liikkumisen järjestäminen opetuspaikkaan, lastenhoitojärjestelyjen käytännön toteutus ja korona-aikaan se, miten etäopetusta voi järjestää vammaiselle tai sairaalle henkilölle, joka ei osaa käyttää edes puhelimen perustoimintoja. Helposti käy niin, että muutaman yrityksen jälkeen havoituvimmassa asemassa olevat ihmiset jäävät ilman sitä kokonaisvaltaista perehdytystä ja opetusta, jota työvoimaan kuuluvat saavat kotoutumiskoulutuksessa.

Osalla kotoutumista hidastaa ennen kaikkea suomalainen byrokratia. Näin on esimerkiksi henkilöillä, joilla on oleskelulupa ulkomaalaislain §89 perusteella. He tarvitsevat kansainvälistä suojelua, mutta heidän oleskelulupansa ei sisällä työnteko-oikeutta eikä näin käytännössä myöskään TE-toimiston järjestämiä palveluita.

Paikkakunnilla, joilla on erityistä asiantuntemusta, erityisiä hankkeita ja erityisiä asiantuntijajärjestöjä, heikoistakin lähtökohdista ponnistava henkilö on saattanut päästä eteenpäin. Erot tässä suhteessa paikkakuntien välillä voivat olla suuriakin.

Korkeasti koulutetut maahanmuuttajat ovat oma ryhmänsä. Heillä voi olla maahan tullessa paljon tietoa, toimintakykyä, koulutusta ja tavoitteita, mutta he kohtaavat usein runsaan määrän pettymyksiä, byrokraatialoukkua, turhauttavia tilanteita ja myös syrjintää. Kaikkien näiden hankaluuksien kohtaaminen vaatii kovaa iskunsietokykyä, jota ei voi olla kaikilla. Monelle korkeasti koulutetulle on kova pala se, että ulkomailla hankittua tutkintoa tai työkokemusta ei pysty käytännössä juuri hyödyntämään Suomessa ja että suomalaiset työnantajat eivät näytä antavan niille arvoa.

Korkeasti koulutetut ovat usein toimintakykyisiä ja aktiivisia, mutta monen työmarkkina-asema, hyvinvointi ja käytettävissä olevat tulot ovat työkokemukseen, koulutukseen ja tietotaitoihin nähden liian heikolla tolalla, ja tarpeisiin nähden soveltuvia palveluja ei ole saatavilla. Tätä tarpeiden ja tarjonnan välistä vajetta voi tulla täyttämään järjestö väliaikaisen hankerahoituksen turvin, ja usein vain kaikkein isoimmilla paikkakunnilla. Korkeasti koulutettujen tukemisen vahvistamiseksi on siis olemassa paljonkin hyviä käytäntöjä, mutta niitä ei ole käytössä läheskään kaikilla paikkakunnilla eivätkä toiminnot ole vakiintuneita.

Miten kotouttamista tukevat palvelut tulisi organisoida soteuudistuksen jälkeen?

Sosiaali- ja terveystalvueluita koskevat uudistamishankkeet tuovat mukanaan myös kotouttamislain alaisia järjestämistä koskevia muutostarpeita. Tällä hetkellä suurimmassa osassa kuntia kokonaisvastuu maahan muuttaneiden kotoutumisen edistämisestä on kunnallisilla peruspalveluilla. TE-toimisto vastaa ainoastaan työvoimaan kuuluvien henkilöiden työvoimapolitiittisista koulutuksista. Kaikesta muusta kotoutumisen edistämisestä vastaa kunta.

Jos tulevaisuudessa sosiaali- ja terveystalvuelut siirtyvät maakunnan järjestämistä vastuulle, pitää kotouttamislain 2 luvun mukaisen kotoutumista edistävien paikallistason palveluidenkin olla maakunnan järjestämistä vastuulla. Maakunnan tulee tällöin huolehtia siitä, että paikallistasolla on sosiaalitoimen palvelupiste jonka alaisuudessa myös maakunnan maahanmuuttajapalvelut toimivat ja jonne asiakkaat voivat varata ajan sosiaalityöntekijälle tai ohjaajalle ja jossa voidaan palvella päivystysluontoisesti myös ilman ajanvarausta. Kunnassa voi vallan hyvin olla infopiste maahan muuttaneille ja mahdollisesti myös kansainväliseen työnhakuun erikoistunutta International House Helsingin kaltaista ohjaustoimintaa, mutta nämä yleiset ohjaus- ja neuvontapisteet eivät korvaa sitä työtä mitä sosiaalitoimen alaiset toimijat tekevät.

Sotevalmistelussa tulee tietää tarkkaan se, mitä kunnan sosiaalitoimen alaiset maahanmuuttajapalvelut ovat tehneet, jotta uusi järjestäjätaho osaa mitoitaa henkilöstön oikein ja sellaisella henkilöstöllä, jolla on riittä-

vä koulutus, pätevyys ja ammattitaito työtehtävien hoitamiseen. Henkilöstöllä tulee esimerkiksi olla pääsy ohjauksen, neuvonnan ja tuen kannalta välttämättömiin tietoihin. Jos maahanmuuttajapalveluiden henkilöstöllä ei ole pääsyä ulkomaalaisrekisteriin (UMA), Kelan etuustietojärjestelmään (KELMU) ja väestötietojärjestelmään (VTJ), se ei myöskään pysty tekemään työtään.

Osa kotoutumista tukevista päätöksistä vaatii sen, että tiimissä on nimenomaan pätevyyden omaava sosiaalityöntekijä. Esimerkiksi yksintulleiden alaikäisten kotoutumissuunnitelmat sekä täysi-ikäistyneiden nuorten jälkihuoltoon koskevat toimenpiteet vaativat sosiaalityöntekijätasoisien henkilön päätöksen. Kaikessa kotouttamistoimenpiteisiin liittyvässä suunnittelussa pitää ottaa huomioon se, että asiakaskunnasta suurin osa on henkilöitä, jotka eivät omaa minkäänlaisia tukiverkostoja Suomessa. He aloittavat täysin nollasta ja varsinkin erikoissairaanhoidon vaativat henkilöt ja heidän omaisensa saattavat joutua heti varsin vaikeasti avautuvaan byrokratiarumbaun. Perusterveydenhuolto hoitaa yhtä asiaa, vammaispalvelut toista, kotihoito kolmatta, Kela neljättä, HUS tai muu vastaava erikoissairaanhoidopiiri viidettä, koulu kuudetta ja lisäksi on koko joukko muita toimijoita (vuokranantaja, sähköfirma, pankki, TE-toimisto) joiden suuntaan on velvoitteita ja sitoumuksia jotka tulee muistaa. On tärkeää, että on yksi taho, maahanmuuttajapalvelut, jolla on kokonaiskuva asiakasperheen tilanteesta.

Talentia on jo useampi vuosi sitten tehnyt varsin hyvät suositukset sosiaalihuollon henkilöstömitoitusta koskien. Maahanmuuttajatyössä tulee käyttää vaativan ja tiiviin työotteen mukaista henkilöstömitoitusta. Sen mukaan aikuisia asiakkaita voi olla korkeintaan 35 sosiaalityöntekijää tai ohjaajaa kohti. Lasten ja lapsiperheiden kohdalla pitää soveltaa lastensuojelun asiakasmäärien mitoitusta, eli korkeintaan 30 perhettä työntekijää kohti, kun perheessä on korkeintaan 2 lasta.

Kotouttavassa työssä pätevät samat peruseriaatteet kuin kaikessa muussakin työssä. Työn onnistuminen riippuu täysin siitä, että sen tekemiseen on aikaa, työnjako on selkeää, vastuunjako viranomaisen välillä on selkeää, tieto kulkee ajallaan ja turha byrokratia, lain valuvirheet ja tietojärjestelmien ongelmat eivät turhaan estä ammattilaista tekemästä työtään.